

Küresel Kent Mantiğı, Kimlik ve Mekanın Kentsel Dönüşüm Projeleriyle Fragmantasyonu:

Vaka Çalışması olarak Fener-Balat ve Süleymaniye

Öğr.Gör. Canan GÜLSEREN İNAN¹

ÖZET

İstanbul'un tarihi ve kültürel bölgelerini içine alan kentsel dönüşüm / soylulaştırma projelerinde, kontrol, düzenleme ve sosyo-kültürel dinamikler bakımından kültürel yönetimin ele alınması bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Tarihi semtlerde yürütülen saha çalışmalarında 'soylulaştırıcı' aktör ve soylulaştırma geçiren bölge sakinlerinin nasıl pozisyon aldığı incelenirken doğrudan gözlem, katılımcı gözlem ve derinlemesine görüşmeler yapılmış ve katılımcılara açık uçlu sorular sorulmuştur.

Araştırmada, ampirik tutum ve düşünümsel yöntem benimsenerek, araçsal vaka çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, soylulaştırma sürecinin sosyo-mekansal etkileri ile birlikte kültürel irdelenebilmesi için tarihi-kültürel örüntüsüyle Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiş olan iki semt olarak Süleymaniye ve Fener-Balat seçilmiştir.

Görülen o ki, kentsel yapılanmada Yeni-Osmanlılık türünden yaklaşımlarla yaratılan sosyal etos denetimsiz işlemektedir. Bu nedenle, kimlik ve mekan kurgusu bakımından kolektif hafızayı meydana getiren tarihi ve kültürel kimliğe özgü temsillerin yaşatılması meselesinde iktidar aygıtları üzerinde durmak gerekmektedir. İncelenen kentsel dönüşüm dinamiklerinin, tarihselliğe dayalı kolektif bilinci de dönüştürdüğü düşünülmektedir. Bu bağlamda, küresel kentleşmeyle girift halde bulunan kolektif hafıza yönetiminin süreçle birlikte nasıl ele alındığına bakılırken, kentsel yabancılaşma, anlamı haritalayamama, belleklerin boşaltılması ve kültürel köksüzleştirme gibi kavramlar çalışmanın teorik perspektifini genişletmiştir.

¹ Kavram Meslek Yüksekokulu, canan.inan@kavram.edu.tr, canan_inan@hotmail.com

Merkezi siyasetin kurumsallaşmasıyla kentlerin araçsallaştırıldığına ve kentsel dönüşüm anlayışında yörüngeye temeline piyasa odaklı bir modelin oturtulduğuna, hatta başka bir deneyime yer bırakılmadığına tanık oluyoruz. Ayrıca, kültürel mirasın temellerini oluşturan sembolik sermaye ve kolektif hafıza arasındaki ilişki kopuk gözükmektedir. Nihai olarak, kentsel dönüşüm/soylulaştırma pratiğinde insanı merkez alan, demokratik, farklılıkların iç içe geçebildiği ve günümüzün çok sesli kültürel bileşenlerini içine alan bir toplum idealinin yadsınması riskiyle karşılaşmıştır. Neoliberal kentleşme paradigmasıyla kentsel mekanın ve yerin tasarlanması, kültürün dolayımlanması ve kolektif hafıza meselesine işaret eden yeni bir olgu daha ortaya çıkmıştır; paketlenmiş sosyo-mekansal pratikler ve duygulara uygun olarak tasarlanmış bir tüketim diliyle, artık ‘duyguötesi’ (postemotional) bir toplumsallaşma evresine geçildiği düşünülmektedir.

ANAHTAR KAVRAMLAR:

Kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, soylulaştırma / burjuvalaştırma, neoliberal şehircilik, Yeni Osmanlılık, sosyal hafıza, kolektif hafıza, duyguötecilik, simülakra, zihinsel olarak anlamı haritalayamama, kentsel yabancılaşma, kültürel köksüzleştirme, kültürel yersiz-yurtsuzlaşma, yerinden etme, farklı unsurların zıtlıklarına rağmen birarada oluşu.

ABSTRACT

The aim of this study to scrutinize cultural management in terms of control, regulations and sociocultural dynamics in the projects of urban transformation/gentrification including the historical and cultural areas in İstanbul. This is because, the urbanscape has become both the subject *de facto* and the object of the urban transformation process. Since the 1980s, particularly with the fact that public lands have been increasingly urbanized as fragments, it became vital to explore the traces of collective memory embodying historical-cultural identity.

Analyzing how the ‘gentrifying’ actors and the residents who are undergoing gentrification are positioned in the historical neighbourhoods, fieldwork for this study was carried out using direct observation, participant observation, and in-depth interviews as the data collection methods. Study participants have been asked open-ended questions. The instrumental case study design

was followed for the study employing empirical approach and reflexive method. To analyze the cultural politics of urban transformation, along with the socio-spatial impacts of the process of gentrification, Süleymaniye and Fener-Balat have been chosen as two districts that were included in World Heritage List due to the historical-cultural patterns they display.

Evidently, the social ethos, created through Neo-Ottomanist approaches in urban renewal processes, is unregulated. Thus, it is necessary to examine the apparatuses of power in the matter of sustaining the representations of historical and cultural identity, which make up collective memory in terms of identity and space construction. It is assumed that the dynamics of urban transformation have also been transforming collective consciousness based on historicity. In this context, concepts such as urban alienation, mental unmappability, the emptying of minds and cultural uprooting, have enriched the theoretical construction of the study in analyzing the management of collective memory that is intricately tied to the process of global urbanization.

With the institutionalization of centralized politics we are witnessing the instrumentalization of urban space and the placement of urban transformation on a strictly market-based trajectory with no room for an alternative path. Moreover, the relationship between symbolic capital and collective memory as the basis of cultural heritage seems to have been ruptured. Ultimately, what is at risk is the ideal of a human-centered, democratic community, encompassing contrapuntal ensembles and polyphonic cultural constituents. Along with the paradigm of neoliberal urbanization came the new phenomenon of urban space design, mediatization of culture and collective memory. Expressed in the language of consumption, designed to fit packaged socio-spatial practices and emotions, it is argued that we now entered a postemotional socialization stage.

KEY CONCEPTS:

Urban transformation, urban renewal, gentrification, neoliberal urbanization, Neo Ottomanism, social memory, collective memory, postemotionalism, simulacra, mental unmappability, urban alienation, cultural uprooting, cultural deterritorialization, displacement, contrapuntal ensembles.

Giriş:

Toplumsallaşmanın önemli aşamalarından biri olarak görülebilecek olan kentsel dönüşüm, sürecin hem öznesi hem de nesnesi olarak bireyin de yaşadığı kent mekanı üzerinde etkin bir aktör olarak pozisyon alması demektir. Özellikle büyük kentlerde yoğun olarak yaşanan kentsel dönüşüm, öncelikle toplumsal değişime yön veren bir olgu olarak analiz edilmelidir.

Temel olarak, tarihi bölgelerde ve kentin çeperlerinde yürütülen kentsel dönüşüm ve seçkinleştirme projeleri, patronaj modelli projeler yerine insanı merkez alan, demokratik, farklılıkların iç içe geçebildiği ve günümüzün çok sesli kültürel bileşenlerini içine alan bir toplum ideali üzerine düşünülmesini gerektiriyor. Olgu, hiç kuşkusuz, kültürel yönetimin yapısına ve sürecin toplumsal yaşamın çeşitli katmanlarında kök salmış bulunan kültürel referansların yeniden biçimlendirilmesine işaret etmektedir. Ayrıca, kültürel mirasın temellerini oluşturan sembolik sermaye ve kolektif hafıza arasındaki ilişkinin de koparıldığı açıktır. Arka planda ise, küresel kent stratejisiyle beraber 90'lı yılları izleyen dönemde soylulaştırma motivasyonunun; öncelikle, 20. yüzyılın liberal kent politikalarının yarattığı boşluğun doldurulması, ikincil olarak da, üretim sermayesinin küreselleşmesiyle dolayımaya sokulması şeklinde görüldüğü hatırlanabilir. 20. yüzyılın liberal kent politikaları, Smith tarafından "yeni şehircilik" bağlamında şöyle açıklanır:

“Üretim sistemleri küçülen bir elbise gibi çekmiş durumda. Üretimin bölgesel konumu, geniş alanlardan çok giderek büyüyen metropol merkezlerine kayıyor; metropol ölçeği bölgesel ölçeğe hükmediyor. Amerika'nın kuzeydoğusu veya orta batısı, İngiltere'nin iç kesimi ve Alman Ruhr bölgesi, deyim yerindeyse, modern endüstriyel kapitalizmin meyve

veren klasik coğrafyası yerine, karşımıza Sao Paulo ve Bangkok, Mexico City, Mumbai ve Seul çıkıyor. Halbuki, geleneksel endüstriyel bölgeler, ondokuzuncu ve yirminci yüzyılın büyük bölümünde ulusal sermayelerin belkemiğini oluşturuyordu, bu yeni devasa kent ekonomileri, küresel üretimin artan oranda platformu haline dönüştü. Üretimin, metropol ölçeğine doğru yeniden ölçeklendirilmesi, yeni şehirciliğin kalbinde yatan küresel değişimin tarifidir” (Smith, 2002, s. 434; yazarın çevirisi).

Kentsel mekan, toplumsal kimliklerin kurgulanmasında taşıdığı rolle devletin yerini almıştır, dolayısıyla, neoliberal şehirleşme olgusuna işaret eden bir rönesans başlamıştır (Smith, 2002, s. 436). Üstelik, kültürel varlıklar, küresel kent yaratımında çeşitli tarihi anlatılar üzerinden bu rönesansın sermayesine dönüştürülmektedir.

Kentsel mekan, neoliberal ekonomi patronu için sermaye sahibi sınıf arasında bölüştürülmesi gereken bir araçtır. “Mekanın statüye dayalı ayrışması” (İlyasoğlu ve Soytemel, 2006, s. 129) olarak kavramsallaştırılan olgu, belli sınıfların belli sosyal alanlarda gruplaşması ve “sosyal dışlama” anlamına gelmektedir. Çeşitlilik barındırmayan kamusal alanın üretilmemesi, sınırları çizilmiş kentsel mekan üzerinden sınıfsal bir gerilime yol açar. Küresel sermaye aracılığıyla kültürün metalaştırılması ise süreklilik kazanır.

Son on yıllarda, kentsel pratiklerin cazip hale gelmesinden, metruk binalar da nasibini alır oldu. Böylece, küresel çağda İstanbul’da yaşanan toplumsal ve mekansal değişimin ivme kazanması, yeni orta sınıfla birlikte yatırımcıların da önünü açmış oldu. Yalnız, kentsel dönüşüm dinamiklerinin, kentin hafızası yanında tarihselliğe dayalı kolektif hafızayı da dönüştürdüğü görülüyor. Bu bağlamda, belleklerin hızla sökülmeğe, yırtılmaya başlanması, kente yabancılaşma, anlamı haritalayamama ve kültürel köksüzleştirme olgularını küresel kentleşmeyle sarmal hale getirdi.

Kentsel Dönüşüm ve Kolektif Hafıza Etkileşimi:

Connerton, “toplumsal hafıza” terimini şöyle açıklar: “Şu anla ilgili deneyimlerimiz, büyük oranda geçmişin bilgisine dayalıdır ve geçmişe ait imgeler şu anki toplumsal düzeni meşrulaştırma işlevi görürler” (Connerton, 1989, s. 3, 21; yazarın çevirisi). Connerton aynı zamanda, bireylerin bu girift anlatılar yoluyla yeniden kimlik ürettiklerinden söz eder. Halbwachs’ın ifade ettiği gibi, “toplumsal sınırlara bağlı olan yalnızca kolektif hafıza değildir, bireylerin hafızaları da bu sınırlarla desteklenir ve onlarla tanımlanır” (Halbwachs, 1992, s. 38, 39).

Örneğin; Kuzguncuk gibi çok kültürlü tarihi kimliğiyle öne çıkan bir semtte, kentsel dönüşümün kollektif hafıza ve kimlik üzerinde belirgin gerilimler yarattığı görülüyor. Sosyal ve kültürel alışkanlıklarıyla, yer yer yer burjuva yer yer bobo (bohem-burjuva) olarak nitelendirebileceğimiz mahalleli, giderek “seçkin”leşen mahallesinde yeni İslami burjuvayla karşılaşma halinde. Kuşkusuz, nostalji endüstrisinin de bu sürece katkısı büyük. Mahalle dokusuna mahallelinin kendisi ya da Kuzguncukseverler tarafından sahip çıkılsa da, şehir hakkı kavramı, artık fetişleşen bir nesne olarak semti tam da onu seçkinleştirme ve dönüştürme girişiminde bulunan Neo İslami burjuva için tercih edilen sosyal mekanlardan biri haline getirdi. Özellikle mahallenin öne çıkan evlerinin önünde ve sokaklarda nişan-düğün seremonilerinin ayrılmaz bir ritüeli haline gelmiş olan fotoğraf çekimleri sadece mahalleli için değil, semte gezmeye gelmiş pek çok kişi için de başlıbaşına bir problem haline gelmiş durumda. Bu yeni yönelimlere kollektif hafızasında henüz yer açamayan mahalleli, etkileşim içine girdiği bu sosyal kimliği ve onun tüketim kalıplarını çeşitli biçimlerde yadsıyarak aslında bu sınıfsal gerilimi daha da körüklüyor. Aslında kent mekanını şu anda dönüştüren ve burjuvalaştıran aktörün, kendisine mahalle yaratma girişiminde olduğunu görmek gerek.

Perouse’a göre, İstanbul’da yürütülen kentsel dönüşüm süreci, Fransız anlayışında yer alan ‘kentsel yenilenme’ den çok Anglosakson geleneğindeki ‘kentsel yenilenme’ [urban regeneration] mantığını izlemektedir (Perouse, 2011, s. 368).

“Bu yaklaşım, yerel güçlerin inisiyatifinde olan fakat özel sektörün yetkilendirildiği prosedürler ile kentsel dokuya ağır bir müdahaleyi içeriyor. Bu yetkilendirmeyi mümkün kılmak için, kamusal otoritenin yalnızca kendi araçlarıyla yapılması düşünülen dönüşümleri gerçekleştirmede yetkin olmadığı varsayılarak, 2005 Bahar’ında gerekli düzenlemeler ve kanunlar yığını kabul edildi ya da edilmek üzere hazırlandı. Yapılmak istenen şey, hem kamusal güçlerin (arazilerle ilgili sorunların ve hukuki engellemelerin giderilmesi gerekiyor) terk edilmiş binalara el koymasının hızlandırılması, hem de büyük bir mülk transferinin veya özel sektörün yararına bir transferin (çok uzun vadeli kiralama yoluyla) gerçekleşmesini sağlamak. Envanteri zor, neredeyse zor, neredeyse sayısız mal sahibi olan Vakıflar Genel Müdürlüğü düzenleme kurumu olarak görev yapıyor ve mülkün özel girişimcilere türlü formüllerle devredilerek değerlendirilmesi amaçlanıyor. Bazı müdahalelerin ve inşaat programlarının yerinde kararlar olduğunu göstermek için

siyasi ve ekonomik amaçlarla bol bol kullanılan “deprem riski”nin, kentsel dönüşüm politikaları temelinde de ileri sürüldüğünü ekleyelim” (Perouse, 2011, s. 368).

Kentsel üretimde soylulaştırıcı aktör, İstanbul’da yaşandığı gibi ‘merkezi bir konum’ alırken, ‘kentsel yenileme’ koruma temelli, bütünlüklü ve sürdürülebilir bir sürece işaret eden, kent planlaması, tasarlama ve uygulama aşamalarında çok katmanlı bir yapı gerektirir.

Perouse, merkezi statüye sahip mukteditlerce ‘dünya markası’ olduğu iddia edilen İstanbul’un (2011, s. 223), kent mekanının yerel dokusu ve kendi karakteristiği içinde korunmaktansa, basmakalıp bir turizm nesnesine, bir turizm ürününe dönüştürüldüğünü vurgular. Açıkçası, kentin tarihi kimliği göz ardı edilerek, "Dizneyvari" bir İstanbul imal edilmektedir.

Genel olarak, kentsel mekanın araçsallaştırıldığını ve kentsel dönüşümün, amansız, piyasa-odaklı müdahaleler haline getirildiğini görüyoruz. Oysa, 2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından, kültürel miras yönetimi konusunda, kapsamlı biçimde yönelimleri gösteren bir tablo yayınlanmıştı (Kolen, 1995, s. 155). Buna göre, miras tanımı yapılırken, bir bütünün parçası olarak düşünülmesi gereken tarihi alanlar ve anıt yapılar için, sürdürülebilirliğin hesaba katıldığı bağlamsal bir yaklaşım zorunluydu.

Kentsel Dönüşüm Sürecinde Fener-Balat ve Süleymaniye:

Kültürel yönetim bağlamında, vaka çalışması olarak yenilemelerin gerçekleştirildiği Süleymaniye ve Fener-Balat’ı seçerken, bu bölgelerin bazı özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerekiyordu; Dünya Miras Listesi’ne alınan Süleymaniye, bilindiği gibi, yapıların mimari tarzı ve mahallenin yerel örüntüsüyle son nadide Osmanlı evlerini ağırlıyor. Oysa semtin, insan odaklı ya da sürdürülebilir görünmeyen ani mekansal müdahalelere maruz kaldığına tanık oluyoruz. Süleymaniye gibi bir bölgede, cephe rötuşlarıyla korunan kimi Osmanlı evlerinin içi yeniden dolduruluyor, hatta aslına uygun olduğu iddia edilen, ancak ‘yepyeni’ denilebilecek bir iç tasarım ve mimari anlayışla yeniden üretiliyor. Ayrıca, mahallenin çok-kültürlü dokusu ve bunun mahalle yaşamına sinmiş temsilleri göz ardı edilerek yeni bir sınıf ve kimlik kurgusuyla projeler gerçekleştiriliyor.

Dahası, tarihi ev ve dokuların, köklerinden koparılarak birer ‘karşı-miras’ temsiline dönüştürülmesi söz konusu. Geriye gidilirse, semtin, 16. yüzyılın ikinci yarısında zamanın entelektüellerinden oluşan ulema sınıfı tarafından popüler hale getirildiği ve bu zümrenin

statüsünü simgelediği hatırlanabilir. Oysa, Herzfeld'e göre, Roma'da restorasyon tam aksine, adeta 'anıtsal zaman' a bir methiyedir (Herzfeld, 2010, s. 407).

Fener-Balat ise, özellikle UNESCO ve Avrupa Birliği normlarıyla gerçekleştirilen Rehabilitasyon Projesi sonrasında (1996-2008) kentsel dönüşüm dinamiklerini, kültürel yönetimin semt sakinleri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmıştır. Süleymaniye'de yaşanan deneyimin aksine, UNESCO ve Avrupa Komisyonu kontrolünde Fener-Balat'ta gerçekleştirilen, örnek oluşturabilecek (126 evle birlikte Balat "Çıfıt Çarşısı"nı içine alan) bu rehabilitasyon projesi, kimi yetersizliklerine, eksikliklerine ve ortaya çıkan politik tartışmalara rağmen, koruma temelli, bütünlüklü ve sürdürülebilir bir müdahale olma niteliğindedir. Bu pilot proje, hibe gibi düzenlemelerle ve evlerin beş yıl satılmaması ön koşuluyla ev satışlarını düşürmeye alternatif sunuyordu. Amaç, yasallaştırılan yeni hukuki düzenlemeler eşliğinde Süleymaniye, Sulukule ve Tarlabası'nda görülen hızlı ev satışları yerine, mahallenin tarihi ve kültürel örüntüsünü koruyup yaşatarak, mahallelinin yaşam kalitesini iyileştirmeyi olanaklı hale getirmektir. Ancak, 5366 sayılı kanun maddesi gündeme geldikten sonra, UNESCO ve Avrupa Birliği tarafından restore edilmiş olan 30 ev, Avrupa Birliği ve Fatih Belediyesi'nin işbirliğiyle gerçekleştirilen yenileme projesine yeniden dahil edildi.

Sonuç:

Kentsel Dönüşüm Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış ve Kentsel Tasarımda Paradigma Arayışları:

Tarihi ve kültürel taşınmazları kapsayan 5366 ve 5393 yasa maddeleriyle birlikte belediyelere, tarihi temsiline bakılmaksızın kentin sit alanlarına dahil olan "çöküntü alanları" konusunda yürütülecek yenileme projeleri için tam yetki tanınmış oldu. Ne var ki, bu maddeler, "işlev kaybı" ya da "deprem riski" gibi kabaca yapılmış tanımlar dışında proje alanlarını belirleyen net ve nesnel kriterler taşıyor. Dolayısıyla, kent semantiği kadar kentin kültürel ve simgesel değerinin de yeterince göz önüne alınmadığı söylenebilir.

Böylece, günümüz Süleymaniye'sinde 'içine dönmüş getto' olarak tasarlanan ve "gated konaks" olarak tanımlanan *kitsch* evler görür olduk (Korhan Gümüş'le görüşme, 26.06.2012). Erdoğan'a göre, bu eski Osmanlı mahallesi genel olarak "müsamere evleriyle" donatıldı (www.ahsap.org 4.3.2011). Dahası, Süleymaniye Camii'nin restorasyon sonrası akustiğini kaybettiği anlaşılmıştı. Çünkü, inşası sırasında akustiği güçlendirmek için kubbenin çeşitli noktalarına küçük sebular

(testi) yerleştirilmişti (Uşaklıgil, 2004:116-117). Mimari akustik tekniğinden uzak olan ya da konuyu yeterince önemsemeyen mimarlar, restorasyon sırasında “bu testi ağızlarını kapatıp üzerlerini sıvamışlardır”. Bunların dışında, mimarı tarafından “çağdaş bir eser” olarak sunulan Haliç Metro Geçiş Köprüsü, metal gergili aykırı gövdesiyle öylesine yükseldi ki Süleymaniye'nin varlığını adeta hiçe sayan *kitsch* bir Haliç temsiline dönüştü. Oysa, İlber Ortaylı'nın yorumuyla, "Süleymaniye, 1,5 kilometrekarelik alanıyla bizim kimliğimizdir, nüfus kağıdımızdır. Bizim bu memleketteki tapumuzdur. Buradaki laubali davranışımız, büyük şehrin hengamesine bu muhiti bırakmamız, düpedüz intihardır..." (Uşaklıgil, 2004, s. 116).

1. Süleymaniye, fotoğraf Canan G. İnan.

Bölge, “mutlak dünya kültürü” pazarlamasına ya da “nostalji endüstrisi” üzerinden kültürün dolayına sokulmasına (Hernandez i Martí, 2006, s. 94) işaret eden yeni burjuva sakinleri dışında, bir cazibe merkezi olarak vitrine çıkarılmaktadır. Kaldı ki, günümüz İstanbul’unda ‘görsel bütünlük’[visual integrity] kavramı da artık nostaljik sayılabilir. Oysa geçerli olduğu dönemin manifestosuna bakılırsa, “Osmanlı'da gündelik hayatın estetiği bir kamu hizmetidir” (Cemal

Kafadar, Hakan Kıran ile söyleşi, CNN Türk, 28.7.2011). Halbuki, kentsel dönüşüm ve yenileme kapsamında yapılan müdahaleler bize Osmanlının distopyasını anlatmakta. Sonuç olarak, kimlik ve mekan temsilinin birey üzerinde yarattığı gerilim düşünüldüğünde kente yabancılaşma ve anlamı haritalayamama kentsel bir bulantıyla dışavurulur.

2. Modern bir yapının tarihselleştirilmesine örnek. Süleymaniye, fotoğraf Canan G.İnan.

Güçlü tematik yapısı ve tarihiyle metropol, çok sesli unsurlar barındırdığı için farklı açılardan eleştirilebilir. Örneğin, yalnızca kendi kültürel temsilleri içerisinde birbirine bağlı olarak anlam kazanan ve birbirleri üzerinden yorumlanabilen, farklı tarihi anlatıları ifade eden “*contrapuntal ensembles*” [farklı unsurlardan oluşan parçaların oluşturduğu bütünlük] kavramı (Said, 1994, s. 52-66) dikkate alınır, sözü geçen çok sesli kültürel bileşenlerin kentsel dönüşüm süreciyle riske atıldığı anlaşılır.

3. Sosyo-kültürel kimlikler ve mekana özgü o çok sesliliğin ifade bulduğu bir kare. Süleymaniye, fotoğraf Canan G.İnan.

Dolayısıyla, toplumsal hafızanın da kentle birlikte dönüştürüldüğü gerçeği, insan ve semtin yerel dokusundan mümkün olduğu kadar vazgeçmeden, sürdürülebilir nitelikteki rehabilitasyon projelerine odaklanmayı zorunlu hale getiriyor. Bu noktada ise, sosyal yaşam içerisindeki bütünleşik zaman-mekan akışkanlığını ifade eden “kronotop” kavramının (Bakhtin, 1981, s. 4, 6) hatırlanması yararlıdır.

Fener-Balat'ta, UNESCO'nun başlattığı yenileme projesinin ardından, Rum komşuların geri geleceği, o eski bayramların yine beraberce kutlanacağı umudu ve özlemi duyulmuştu. O eski çok-kültürlü mahalle yaşamının, İstanbul “kronotop”undan kesilip çıkarılmış olmasının, Fener-Balat örneğinde ifade bulunduğu söylenebilir. Çünkü mahallelinin ortak hafızası içinde “Fener-Balatlı” olmanın tanımı budur; o özlem duyulan mahalle yaşamında, “*contrapuntal ensembles*” kavramı kolaylıkla izlenebilir. Mahalleli kimliği, semte özgü farklı kültürel unsurların birlikteliği ile ifade kazanır, değer bulur ve tamamlanır.

Benzer şekilde, kültürel anlamda kayıp olmasa da, Roma gibi kayıp bir imparatorluk kenti olan İstanbul, Pamuk'a göre, dört bir tarafında hasret simgeleri ve imgeleri olan bir şehirdir. Bu şehir, geçmişi yüzünden bir hasret şehridir. Hüznü, o geçmişe duyduğu hasrettendir (Işın, 2010, s. 63). Şehrin yüzündeki hüznün kolektif hafızalara sinmiş o hasrette dile gelir. Bu bakımdan, Fener-Balat'ın bu hüznün temsillerini taşıdığını söylemek yanlış olmaz.

4. balat defanstapas.blogspot.com.tr (10.08.2016).

Bir diğer açıdan, Fener-Balat'ta, kültürel direniş ve kolektif kimliğin Süleymaniye'ye göre örgütlenmiş biçimde daha diridir. Mesela; FEBAYDER (Fener Balat Ayvansaray Derneği), UNESCO Projesi sonrasında tekrar başlatılan soylulaştırma ve yenileme projelerine karşı etkin bir direniş örneği göstermiş ve 2013'te yürütmeyi durdurma kararıyla sonuçlanan bir başarı elde etmiştir. Süleymaniye semt sakinlerinin kamusal haklarını koruyabilmek için bugünlerde FEBAYDER'den destek istedikleri bilinmekte.

Kentsel dönüşümle ilgili bir başka sorun da, İmre Azem'in yönetmenliğini yaptığı *Ekümenopolis* adlı filmde konu edildiği gibi, kamulaştırma yoluyla yersiz yurtsuzlaştırılan mahalleliye bu şekilde sosyal travma yaşatılmış, neredeyse insanlar kendi "mahallelerinin mültecisi" haline getirilmiş olmasıdır. Mahallenin kendine has kumaşı ve kolektif kimliği bakımından bir yarılma olduğu ortadadır.

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) Müdürü Nora Şeni'ye göre ise, İstanbul'da yükselen yeni sınıfın, kendisi için bir tür "korunaklı cemaat"e işaret eden mahalleler üretmeye ihtiyacı vardır ve Süleymaniye bu fantazma için biçilmiş kaftandır (www.ifea-istanbul.net). Şeni, tarihsel mekanlardaki yenileme projeleri için duyduğumuz formel söylemin Fransızca deyimle tam bir "*langue de bois*" [lafı güzaf, boş laf] olduğundan söz eder (Nora Şeni ile görüşme, 22.06.2012).

Öte yandan, kentin, yeni '*insula*'larıyla [Antik Roma döneminde çok katlı köle konutları], pervasızca ve hızla yükseldiği görülüyor. Yalnız, ortaya çıkan soru; İstanbul'un kentleşmeye mi, yoksa kent merkezinin ve sosyal kumaşın solduğu bir alt kentleşmeye doğru mu savrulduğu. TEM üzerinde yer alan mega projelerle sosyal kumaşın nasıl ilişkilendiği başlıca sorunsal. Ancak, çeper 'çılginca' gelişip kentsel mekanın gettosuna dönüşürken, kent merkezinin de dönüşümü söz konusu. Dolayısıyla, 'soylulaştırma karşıtı hareket'in, örneğin, İtalya'da görüldüğü kadar güçlü ve organize olduğu henüz söylenemez. Sosyokültürel dolaşım ve simgeleriyle kaçınılmaz bir şekilde bağı olan kent merkezinin, kimlik-mekan kurgusunda başat rolü taşıdığı açıktır. Bu nedenle, kent çeperinin de piyasa mekanizmalarına uygun biçimde mekanlaştırılması, serpilen gettolar ve kent merkezlerine yansıyan kültürel kimlik temsillerinin de ele alınmasını gerektirir. Yukarıda sözü geçen sosyo-mekansal parçalanma, anlamı haritalayamama ve kentsel yabancılaşma kavramları tam da bu noktada hatırlanmalıdır. TEM otoyolu üzerinde konumlanan Viaport Venezia, Mall of Istanbul, Santorini'den Alaçatı'ya dek bölgelere özgü evlerin, hatta Ege florasının dahi replika kapsamında olduğu yapılaşmalar, mekanın fazla şıklaştırılması, birbiri ardına ortaya çıkan bu simülakra üretimi ve böylece "Dizneyleşen" İstanbul, daha derinde kolektif hafızaya yapılan müdahaleler anlamına gelmekte.

Kent Akademisi

5. viaport-venezia 3dkonut.com (10.08.2016).

Tarihi ve tematik kimliği güçlü olan bölgelerde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve seçkinleştirme müdahaleleri konusunda kültürel yönetimin hala en önemli sorunsal olduğu görülüyor. Ani mekansal müdahalelerle, kentin geçmişi ve bugünü arasında olanları deneyimlemesine izin verilmeyen bireyin belleği, dolayısıyla toplumsal hafıza giderek tahrip edilmektedir. Bu nedenle, kentsel tasarımda, gerek toplumsal hafıza, gerekse kent hafızasının sürdürülebilmesine olanak sağlayacak kimlik politikalarının üretilmesini istemek zorundayız. Aksi halde, İstanbul kronotopu ve onun dili, yalnızca küreselleşme mantığını daima yadsıyacaktır.

Muhçu'ya göre asıl konu, mülkiyet hakkının, kentsel dönüşümle ilgili olan 6306 yasa maddesi üzerinden gaspedilebileceği. Bir binanın dönüşümü sözkonusuysa ilgili haklar şu anda TOKİ ve benzeri kuruluşlara devredilmekte. Bu yasaya göre, kültürel varlıklara herşey yapılabilir ve İstanbul silueti değiştirilebilir. “Simgesel bir meydan olarak Taksim kayboluyor. Kültürel varlıkların da bir şekilde sorunlu olabileceğini kabul ediyorum. Ancak, günümüzün ihtiyacı neyse yapılar ona göre restore edilebilir ve yaşatılabilirler. İlgili aktör ve kamu katılımı süreç sırasında değerlendirilebilir. Yasal düzenlemelerle ilgili problem olduğunu söylemek gerek. Örneğin; koruma kurulunun düzenlemeleri yerine getirebilecek sayıda yeterli personeli ve zamanı yok.

Üstelik gerekli ekipman da mevcut değil.” Tescilli yapıların malikleri tarafından restore edilmesinde olasılıkları azaltan bürokrasi, Muhçu’nun vurguladığı bir diğer konu. Kamusal ve büyük ölçekli projelerin, ölçeğine göre, yarışma duyurularından sonra gerçekleştirilmesi gerekiyor. Bu da katılımcıların Mimarlar Odası ve Uluslararası Mimarlar Birliği ilkelerine göre davrandığı bir işleyiş demek. Bunun dışında, çeşitli örnekler incelenerek kültürel varlıkların yenilenmesi için öneride bulunulsa da, bürokratik engellerle karşılaşıldığı da bir başka gerçek (görüşme, 2013). Halbuki, Onur kentleşme konusunun ilgili hükümet organlarının kontrolünde olduğunu belirterek, 5366’nın bir “neşter” olması nedeniyle kentsel dönüşümde sadece fırsatlar sunmakla kalmayıp, tehditler de içerdiğinden söz etmiş, Yenileme Kanununun “bütüncül” bir yaklaşım benimsenmesine olanak tanıdığını ve binaların korunacağını ekleyerek, 5366’nın bu süreçte bir milat olduğunu söylemişti (görüşme, 2012).

Çünkü süreç, sosyal yaşamı biçimlendiren kollektif kültürel referanslara işaret ediyor. Bireyleri, tüketim biçimlerine göre tanımlayan neoliberal ekonomi modeli fırça darbeleri, bir yandan sosyal sınıfı reforme ederek, orta sınıfla üst sınıfın arasındaki uçurumun ve gerilimin büyümesine neden olmakta, bir yandan da, özneyi vareden kollektif hafızayı sistematik olarak silerek onu merkezinden uzaklaştırmakta.

Bundan başka, Deleuze ve Guattari’nin kavramsallaştırdığı gibi, yersiz yurtsuzlaşma sürecin başlıca konusu olma özelliği taşır. Marti’ye göre, kültür aynılaşması ve farklılaşması, çağdaş kültürel küreselleşme içersinde farklı küresel evreler ve çeşitlilikler göstererek, ‘yersiz yurtsuzlaşmanın’ kendi aksiyomlarını dışa vuruyor. Küreselleşmenin ana karakteristiği olarak yersiz yurtsuzlaşma, dolayımın yanısıra, göçler, turizm, devasa alışveriş merkezleri ve ekonomik transformasyonlar gibi hareketliliklerle belli bir bölgenin sınırlarını aşarak çeşitli etkileşimlerin ve sürece dair deneyimlerin artan toplumsal biçimlerini ima eder. Dolayısıyla, hegemonik ilişkilerin, sınıf çatışmalarının, sınıfsal ve kültürel virajların hakimiyeti altındaki kamusal alan, temsiliyetlerine göre analiz edilmesi gereken bir kentsel mekan sunar. Örneğin; eski bir Boğaz köyü olan Kuzguncuk’ta kent hakkının izini sürerken, kendilerini Yeni Osmanlıcı olarak tanımlayan İslami burjuva kimliği konusunda yaşanan algı bulanıklığı tam da bu sert geçişe işaret ediyor.

6. Kuzguncuk, Canan G.İnan (27 Ekim 2015).

Baudrillard, gerçeğin kapitalizm ve kitle iletişim araçları tarafından emilerek, başka bir gerçeğe, hiper gerçeğe dönüştüğünü savunur. Bu durumda, gerçek olanla olmayan arasındaki ayırım kalkmış, bunun yerini simülasyon ve simülakralar almıştır (<http://akademikperspektif.com/2014/11/04/marshall-mcluhan-ve-jean-baudrillard-perspektifinde-medya-analizi>). Öte yandan Baudrillard'a göre, tüketim toplumunda kimlikler insanlardan daha fazla değer taşır. Birey, üründen çok ürünün arkasına gizlenmiş olan imajı, ideali ve fantaziyi tüketir. Kuşkusuz, kentsel mekan da bir tüketim nesnesi haline gelmiştir (Baudrillard, 2009, s. 35). Kimliklerin kurgulanmasında devletin işlevini üstlenen, buna göre ayrıştırılmış kent mekanının, yoğun tarihi bölgelerin dışında da hegemonik bir gösterge alanına dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Kentsel mekan üretme süreci, demokratik kentleşme anlayışında, sürdürülebilirlik ilkesiyle beraber kamu odaklı planlamalar ve uygulamalar içermelidir. Kente özgü kimlik temsilleri,

toplumsal bellek ve sosyal dolaşım kavramları, çok bileşenli proje şemasının vazgeçilmez unsurları olmak zorundadır.

Nihai anlamda, yukarıdaki tartışmanın ilişkili olduğu tarihi bölgelerde görülen yenileme / soylulaştırma projelerinin yanı sıra, kenti büyüten ve merkezi çoğaltarak aslında merkezsizleştiren bir mekansal gelişimi anlamak gerek. Bu noktada, Baudrillard'a paralel olarak, Foucault'nun "merkezsizleşen özne" kavramı hatırlanmalıdır. Günümüzde iktidar, bilgi, söylem biçimleri ve tüketim kalıpları dahil herşeyi kuşatandır. (Foucault, 2005, s. 10, 16).

Kentsel tasarımlar konusunda farklı bir paradigmayla, 'iç örgütlü kentleşme' [*self-organised urbanization*] ve Gary Hustwit'in yönetmenliğini yaptığı *Urbanized* (2011) adlı belgeye konu olan 'kentsel tarım hareketi' [*urban agriculture movement*] gibi yeni olasılıklar üzerinde durmanın tam zamanı olduğu da düşünülebilir. Neoliberal kentleşme paradigmasıyla kentsel mekanın tasarlanması ve kültürün dolayına sokulmasıyla, kolektif hafıza sorunsalına işaret eden yeni bir olgu daha ortaya çıkmış olmaktadır. Öte yandan, yeni mekanlar ve onların standartlaştırılmış kültürel temsilleri üretilirken, bu yolla standartlaştırılan duyguların ve 'mutlu bilinç'lerin (Marcuse, 1991, s. 79, 140), asimilasyonun akılcı yeni yüzünü yansıttığı da iddia edilebilir. Paketlenmiş sosyo-mekansal devinimleri ve duyguları seslendirmek üzere tasarlanmış bir tüketim diliyle de, artık 'duyguötesi' (*postemotional*) bir toplumsallaşma safhasına geçildiği

düşünülebilir (Mestrovic, 1997, s. 96-97). Artık duygular imal edilmekte ve ona uygun bir dille pazarlanmaktadır.

KAYNAKÇA:

- Bakhtin, Mikhail Mikhailovic (1981) *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. çev. Emerson, Caryl ve Holquist, Michael*, Texas: University of Texas Press.
- Baudrillard, Jean (2009) *Bir Parçadan Diğlerine, François L'Yvonne ile Söyleşi*, çev. Avunç, Yaşar, İstanbul: İnkılap.
- İnan, Canan Gülseren. *Urban Problematic of Cultural Management in Historical Fragments in Istanbul: A Case Study in Fener-Balat and Süleymaniye* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, İstanbul.
- Connerton, Paul (1989) *How Societies Remember*, Cambridge: Cambridge University Press,
- Foucault, Michel (2005) *Özne ve İktidar*, çev. Ergüden, Işık ve Akinhay, Osman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Halbwachs, Maurice (1992) “The Social Frameworks of Memory”, der. ve çev. Coser, Lewis, *On Collective Memory* içinde, s. 37-192, Chicago: University of Chicago Press.
- Hernandez i Marti, Gil-Manuel (2006) “The Deterritorialization of Cultural Heritage in a Globalized Modernity”, *Journal of Contemporary Culture*, ISSN 1886-2349, N°. 1, s. 92-107.
- Herzfeld, Michael (2010) “İstanbul: Kaleydoskopta Kültür Politikası”, der. Göktürk, Deniz; Soysal, Levent ve Türel, İpek, *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, s. 401-414, İstanbul: Metis Yayınları.
- Işın, Engin F. (2010) “Bir Şehrin Ruhu: Hüzün, Keyif, Hasret”, der. Göktürk, Deniz; Soysal, Levent ve Türel, İpek, *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, s. 62-79, İstanbul: Metis Yayınları.
- İlyasoğlu, Aynur ve Soytemel, Ebru (2006) *Balat Semtinde Yerel Değişim ve Yenileşme Süreci İçinde Balatlılar: “Bizim Mahalle”ye Yeni Gelenler ve Farklı Stratejiler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Johnson, Craig B. (2007) “Utopia and the Dirty Secret of Architecture”, *The Futures of Utopia*, Faculty of Arts-Monash University, 14, s. 30-44.
- Kolen, Jan (1995) “Recreating (in) Nature, Visiting History: Second Thoughts on Landscape Reserves and Their Role in the Preservation and Experience of the Historic Environment”, der. Messenger, Phyllis Mauch ve Smith, George S. *Cultural Heritage Management, A Global Perspective* içinde, s. 127-159. University of Florida Press.
- Marcuse, Herbert (1991) *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Boston: Beacon Press.
- Mestrovic, Stjepan G. (1997) *Postemotional Society*, London: Sage.
- Perouse, Jean Françoise (2011) *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri, Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Said, Edward W. (1994) *Orientalism*, New York: Vintage Books.
- Smith, Neil (2002) “New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy”, *Antipode*, UK&USA, Volume 34, s. 427-450.

Uşaklıgil, Emine (2004) *Bir Şehri Yok Etmek: İstanbul'da Kazanmak ya da Kaybetmek*, İstanbul: Can Yayınları.

<http://akademikperspektif.com/2014/11/04/marshall-mcluhan-ve-jean-baudrillard-perspektifinde-medya-analizi>

www.ifea-istanbul.net

www.ahsap.org 4.3.2011

interview with Muhçu, 25.1.2013

interview with Onur, 22.6.2012

